



MONC**R**APA(03)

MONOGRAFIES DE LA CÀTEDRA ROSES D'ARQUEOLOGIA
I PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

VIOLENCE AND CONFLICT IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES. AN ARCHAEOLOGICAL PERSPECTIVE

VIOLÈNCIA I CONFLICTE EN ÈPOCA TARDOANTIGA
I MEDIEVAL. UNA PERSPECTIVA ARQUEOLÒGICA

MARC BOUZAS, LLUÍS PALAHÍ (EDS.)

VIOLENCE AND CONFLICT IN LATE ANTIQUITY
AND THE MIDDLE AGES. AN ARCHAEOLOGICAL
PERSPECTIVE

VIOLÈNCIA I CONFLICTE EN ÈPOCA TARDOANTIGA
I MEDIEVAL. UNA PERSPECTIVA ARQUEOLÒGICA

CIP 904:323.26 VIO

Violence and conflict in late Antiquity and the middle ages : an archaeological perspective = Violència i conflicte en època tardoantiga i medieval : una perspectiva arqueològica / Marc Bouzas, Lluís Palahí (eds.). – Girona : Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic, 2025. – 1 recurs en línia (399 pàgines) : il·lustracions. – Conté: Violence et conflit au Moyen Âge : miscellanées d'histoire et d'archéologie / Valérie Serdon ... – Textos en català, anglès, francès, italià i Castellà. – Descripció del recurs: 15 setembre 2025. – (Moncrapa ; 3) ISBN 978-84-9984-716-0 (Documenta Universitaria). ISBN 978-84-8458-753-8 (Edicions UdG)

I. Bouzas Sabater, Marc, 1992- editor literari II. Palahí Grimal, Lluís, editor literari III. Contenidor de (Obra): Serdon, Valérie. Violence et conflit au Moyen Âge : miscellanées d'histoire et d'archéologie IV. Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic 1. Violència – Història – Fins al 1500 2. Arqueologia medieval 3. Arqueologia clàssica 4. Llibres electrònics

CIP 904:323.26 VIO

Moncrapa - 03

© Universitat de Girona, Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / Content and figures: els autors / the authors

© Il·lustració de la coberta / Cover illustration: Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

Equip editorial i instruccions per als autors i política editorial

/ Editorial team and instructions for authors and editorial policy:

www.documentauniversitaria.media/

Contacte / Contact:

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona

Plaça Ferrater Mora, 1

17071 Girona

Tel. 972 45 82 90

ISBN Documenta Universitaria:

978-84-9984-716-0

ISBN Oficina Edicions UdG:

978-84-8458-753-8

DOI: [10.33115/b/9788499847160](https://doi.org/10.33115/b/9788499847160)



Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic



Ajuntament de Roses
www.roses.cat



Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

L'estudi forma part del Projecte quadriennal de recerca finançat per la Generalitat de Catalunya «Urbanisme, poblament i conflicte en època medieval i moderna. La vila de Roses com a paradigma.»



Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Girona, 2025



Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes —llevat que s'indiqui el contrari— a una llicència Creative Commons de tipus Reconeixement-NoComercial (BY-NC) v.4.0. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font i que no en feu un ús comercial. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.ca>

ÍNDEX

Violence et conflit au Moyen Âge . Miscellanées d'histoire et d'archéologie	6
Valérie Serdon	
La fortificación de época visigoda en el extremo occidental de la tarraconense. Tedeja y Cabeza San Vicente (Burgos)	21
Jose Angel Lecanda, Asier Pascual	
La fortezza bizantina di Luni e i pericoli per la navigazione nel Tirreno	39
Ettore Alfredo Bianchi, Aurora Cagnana	
El Castellón: un territorio de frontera en el valle del Esla, entre los siglos v y vi	51
José Carlos Sastre Blanco, Iñaki Martín Viso, Patricia Fuentes Melgar, Raúl Catalán Ramos	
Escaping from Piracy in Early Byzantine Italy: the case of Sant'Antonino revisited	61
Ettore A. Bianchi	
La formació de la marca. L'ocupació del territori entre les Alberes i Girona pels francs . Dades documentals i arqueològiques	72
Josep Maria Nolla	
Fortificacions medievals entre la Segarra i el Solsonès, frontera al segle x?	81
Laura de Castellet, Adrià Cubo, Pilar Giráldez, Joan Menchón, Ainhoa Pancorbo, Mariona Valldepérez, Màrius Vendrell	
Les torres exemptes del Pallars Jussà. Proposta de seriació (segles VIII-XI)	103
Ramon Martí, Adrià Cubo, M^a Mercè Viladrich	
Canvis antics accelerats per la guerra. Dels vilars altmedievals a les cases fortes en el domini dels Centelles (Osona, segles IX-XII)	122
Jaume Oliver Bruy	
Indagini archeologiche nel castello di Gioia Sannitica (Caserta): primi dati	137
Silvana Rapuano	
La Iglesia encastillada de San Miguel de Turégano (Segovia). Fortaleza del poder feudal de los obispos de Segovia	151
Luis Miguel Yuste Burgos	

La lluita entre el poder reial i els Cabrera. El cas de la destrucció de la fortalesa de Roda (l'Esquerda) a Osona	167
Imma Ollich, Maria Ocaña, Albert Pratdesaba, Antònia Díaz-Carvajal, Montserrat de Rocafiguera, Esther Travé	
El Castellvell de la Marca al segle xv, una fortificació inèdita de la guerra civil catalana	186
Jordi Gibert Rebull, Ramon Martí Castelló, Cristian Folch Iglesias	
Violència senyorial i participació pagesa. La fortificació del castell de Vilobí d'Onyar (segles XIII-XIV)	208
Elvis Mallorquí	
Disputed Mountains. Defining landscapes of conflict in the Monti Aurunci (Italy - Southern Latium)	221
Edoardo Vanni, Francesca De Pieri, Simone Zocco, Alessandra Cammisola	
La Torre de Badalona, l'escenificació d'un domini senyorial (s. XIV - XVII)	245
Júlia Miquel, Oriol Achón, Carles Díaz, Clara Forn	
Los conflictos por el agua y sus testimonios arqueológicos en la Baja Edad Media. Las fuentes abovedadas concejiles	258
Beatriz González Montes, José Avelino Gutiérrez González	
¿La cuenca de Eyrieux (Francia), un territorio medieval libre de conflictos?	275
Emilie Comes-Trinidad	
Les muralles medievals de Roses. Una necessitat defensiva i una font de conflictes polítics. Dades des de l'arqueologia	285
Lluís Palahí Grimal, Marc Bouzas, Jordi Vivo	
Violenza contro la popolazione civile nella Sardegna rurale del XIV secolo. Testimonianze archeologiche dallo scavo del villaggio medievale abbandonato di Geridu	297
Marco Milanese	
Evidències arqueològiques d'una mort violenta al Jaciment de Santa Margarida (Martorell, Baix Llobregat). La sepultura anòmala de la tomba 214 i el seu estudi	306
Esther Travé Allepuz, Pablo del Fresno Bernal, Montserrat Farreny Agràs	
Evidenze di episodi di violenza interpersonale dallo scavo dell'ospedale di passo di San Nicolao di Pietra Colice	321
Fabrizio Benente, Giada Molinari, Nico Radi	
Fractures causades per arma blanca en el jaciment de l'Esquerda. Anàlisi bioarqueològica i context històric	340
Antònia Díaz-Carvajal, Imma Ollich, Bibiana Agustí	
Fortificacions i defenses de la ciutat de Tarragona (II ac-XX dc). Comentaris sobre la seva protecció legal	352
Pilar Bravo Póvez, Joan Menchon Bes	
ABSTRACTS (català)	372
ABSTRACTS(español)	382
ABSTRACTS (english)	392

LA TORRE DE BADALONA, L'ESCENIFICACIÓ D'UN DOMINI SENYORIAL (S. XIV - XVII)

Júlia Miquel, Oriol Achón, Carles Díaz, Clara Forn¹

Entre l'abril i l'octubre de 2022, es va fer una excavació arqueològica preventiva a un solar a Badalona (Barcelonès), on hi havia hagut fins a la dècada dels anys cinquanta del s. xx una masia coneguda com a Can Peixau. La masia ocupava els terrenys de l'antiga Torre de Badalona, una casa senyorial fruit de l'evolució d'una vil·la romana i el seu territori. Tot i que la seva història es pot remuntar a l'alta edat mitjana, la documentació històrica ens permet conèixer la seva evolució des del 1311. Va ser torre senyorial i posterior casa forta, que acabaria incorporant un fossat de defensa el s. xiv que va estar en ús fins poc després de la guerra de Successió.

Anteriorment a la seva excavació arqueològica, no es tenia cap documentació que esmentés els elements defensius de la torre. Ara, un cop finalitzat l'estudi de les seves estructures i materials, presentarem els seus resultats que podrem relacionar amb la documentació històrica conservada, amb l'objectiu de situar-la en el seu context històric i social dins de la Badalona baixmedieval. El fet de poder treballar conjuntament documentació arqueològica i històrica rellevant és destacable en el cas de Badalona i reafirma el paper cabdal d'aquest enclavament històric.

INTRODUCCIÓ

L'emplaçament on es descobriren les restes de la Torre de Badalona és conegut com a Can Peixau, al barri del Raval de Badalona (Barcelonès). Se situa entre els carrers de Baldomer Solà, Galileu, Font i Escolà i Miquel Servet. El nom procedeix d'un antic mas que va ser derruït el 1957 per tal de construir-hi una indústria. Ja a finals de segle XIX, s'hi va descobrir una de les esteles ibèriques que es conserven al Museu de Badalona que era reutilitzada com a esglaó pels seus masovers. El 1931, Ricard Alberó hi feu una visita i en dibuixà una planta on s'observa l'empremta

¹ Àger Arqueologia i Museu de Badalona.

d'una torre circular situada a l'angle NO i un paviment romà fora del recinte de la masia. Tot i això, en cap altre document gràfic s'hi observen aquests elements ni altres vestigis. Fins ara sabíem que a finals del s. XVIII fou reformada amb motiu de trobar-se enrunada pels seus nous propietaris dels barons de Maldà. En els següents apartats descriurem tant els antecedents històrics i arqueològics com els resultats de la intervenció arqueològica i la recerca històrica. Finalment, posarem en comú tots aquests elements.

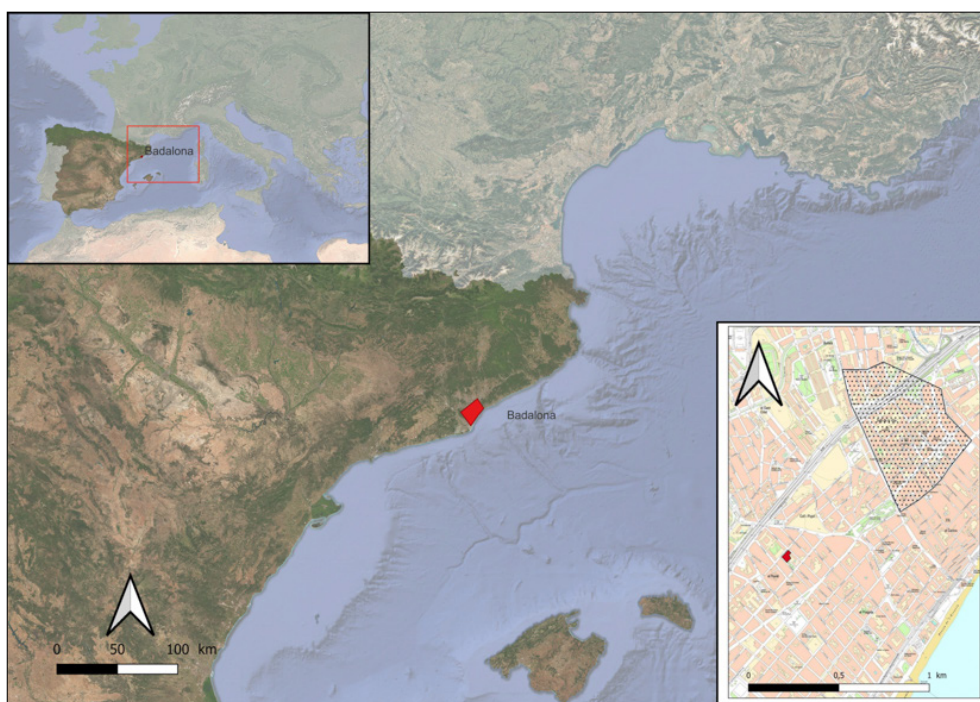


Figura 1. Situació de la intervenció arqueològica respecte del plànol de Badalona sobre imatge de satèl·lit. Autoria: C. Forn.

EL TERRITORI *BAETULONENSIS* DES DEL BAIX IMPERI A L'ALTA EDAT MITJANA

La gran transformació urbana que va patir la ciutat de Badalona a partir de la segona meitat del segle XX va fer canviar el paisatge de forma irreversible. La urbanització de les rieres i dels seus entorns no només va alterar el relleu del territori, sinó que va provocar la desaparició de la major part de masies i espais agraris que havien estat ocupats ja des de l'edat mitjana, i molt probablement, en època anterior.

L'enclavament de Can Peixau se situava en un petit turó elevat respecte de dos cursos d'aigua, sense descartar-ne d'altres de menor recorregut més proper. Es tracta del torrent d'en Valls i la riera de Sant Jeroni (actualment rambla de Sant Joan). És un turó situat al final d'una plataforma del terreny en el punt on s'inicia un desnivell atalussat fins a una zona d'arenals i maresmes vers la platja de Badalona. A més, el sortint del turó estaria flanquejat ja en època romana pel pas de la Via Augusta, fet que suposaria un punt de control d'aquest pas i de la línia de la costa a escassos metres de la ciutat. El pas es mantindrà en ús com a camí Ral en època moderna, moment en què se situa en paral·lel el recorregut de la séquia del comú o séquia reial de Badalona provenient del riu Besòs. Aquest espai va ser ocupat en un primer moment del canvi d'era per un establiment agrari fins a evolucionar amb una estructura de vil·la situada al *suburbium* occidental de la ciutat de *Baetulo*. Una evolució similar a la que

trobem a l'Estrella, un altre assentament rural dedicat a la producció vitivinícola amb una cronologia del s. I aC. al s. VI dC.

Tant pels establiments rurals que s'han excavat en extensió com per aquells que coneixem a partir de prospeccions arqueològiques menors portades a terme durant la segona meitat del s. XX, interpretem que el de *Baetulo* havia de ser un territori altament explotat, i de manera intensa en els espais propers als passos naturals de les valls provinents de la serralada de Marina i els entorns de la Via Augusta. Aquesta dinàmica del paisatge sembla que canvia entorn del s. IV-VI dC. quan els espais productius de les seves vil·les es veuen reduïts, i algunes tendeixen a la desaparició. Sembla doncs que seria un moment coincident amb l'aparició dels *fundi* (Prevosti, 1981, p. 296-297). A partir del s. III-IV d.n.e., s'observa un descens dels establiments rurals i una concentració de les propietats en grans *fundi* a les *villae*. En aquest moment les *villae* més rendibles reunien territoris més extensos on trobem també establiments rurals dependents (Ruestes, 2002, p. 839-841).

La discontinuïtat d'ocupació al territori s'evidencia en la falta d'estructures i nivells arqueològics entre els segles VI-VII dC i el segle IX-X dC. És el cas de l'establiment rural de l'Estrella on trobem un *hiatus* significatiu entre l'abandó dels espais d'hàbitat d'un darrer nucli tardoantic i una nova fase d'explotació del territori. Així doncs, no serà fins al s. IX-X quan tornem a documentar elements relacionats directament amb l'explotació agrària relacionats amb la viticultura, moment a partir del qual es marca una continuïtat clara en l'explotació d'aquests terrenys en època baixmedieval i moderna (Moreno, 2020, p. 134-145; Forn, 2022, p. 33-35).

Avui dia, l'arqueologia tampoc ha donat molta informació sobre el període comprès entre l'antiguitat tardana i l'alta edat mitjana. En conseqüència, la majoria d'autors es basen en les fonts documentals per interpretar l'estructuració de la ciutat i el territori en aquest moment. Pel que fa al territori, Richaud (2020, p. 38), presenta «Bitulona com un assentament rural basat en l'economia de la viticultura amb un petit nucli entorn d'una església modesta i un ampli territori que englobava adscripcions menors com la *villa* i el *villar*». En aquest sentit, per l'autora és clau la menció d'un document del 964 en què se cita per primera vegada *Bitulona* en la compra d'una vinya. A més d'altres referències bibliogràfiques que citen la ciutat com a *vicus*.

Així i tot, la població del camp badaloní a finals del primer mil·lenni estaria formada majoritàriament per aloers, pagesos lliures que vivien de les seves terres. Les cases eren disperses al territori i sembla que el nucli urbà situat entorn de l'església (antic fòrum de la ciutat romana) era molt incipient. Les propietats estaven formades per «la casa, la terra, les sitges, un tancat, un pou i una noguera. Altres només disposaven d'alguna peça plantada amb vinya i, de vegades, a més, incloïen terres disperses, en alguns casos amb arbres de diferents espècies. Hi havia alous que comprenien també garrigues, trills, arbres, horts, fonts, aigua, cases, corts, colomers i coves. I, finalment, alguns que fins i tot tenien torre o capella» (Padrós i Nieto, 2016, p. 7-8).

Hem de tenir present que dins l'àrea urbana de *Bitulona* tampoc tenim un coneixement arqueològic o històric més clar. Alguns vestigis recuperats de l'església de Santa Maria, com un cancell reutilitzat per a la nova església romànica (Rosàs, 1999, p. 56-57) o una pica baptismal (Padrós i Nieto, 2016, p. 8-10) són l'única traça de la possible església preromànica. A més d'alguns enterraments documentats als entorns de l'església de Santa Maria on podríem situar la sagrera, i que ens donen alguna idea de la dimensió del *vicus* que no devia ser més gran d'algunes cases entorn de l'església (Gurri-Rivas, 2018, p. 10-11; Forn, 2022, p. 34).

És important, però, esmentar la Casa de Badalona, avui coneguda com a Torre Vella, un edifici probablement del s. XIII-XIV, tot i que el seu establiment podria haver estat anterior. La seva propietat, així com diverses terres i la jurisdicció del mateix terme de Badalona, pertanyien a la família Montcada, els quals figuren juntament amb els Sentmenat a l'acta de consagració de l'església de Santa Maria l'any 1112. D'aquesta manera, sembla que el poder feudal a Badalona, com veurem més endavant, quedava adscrit a aquests dos nuclis.

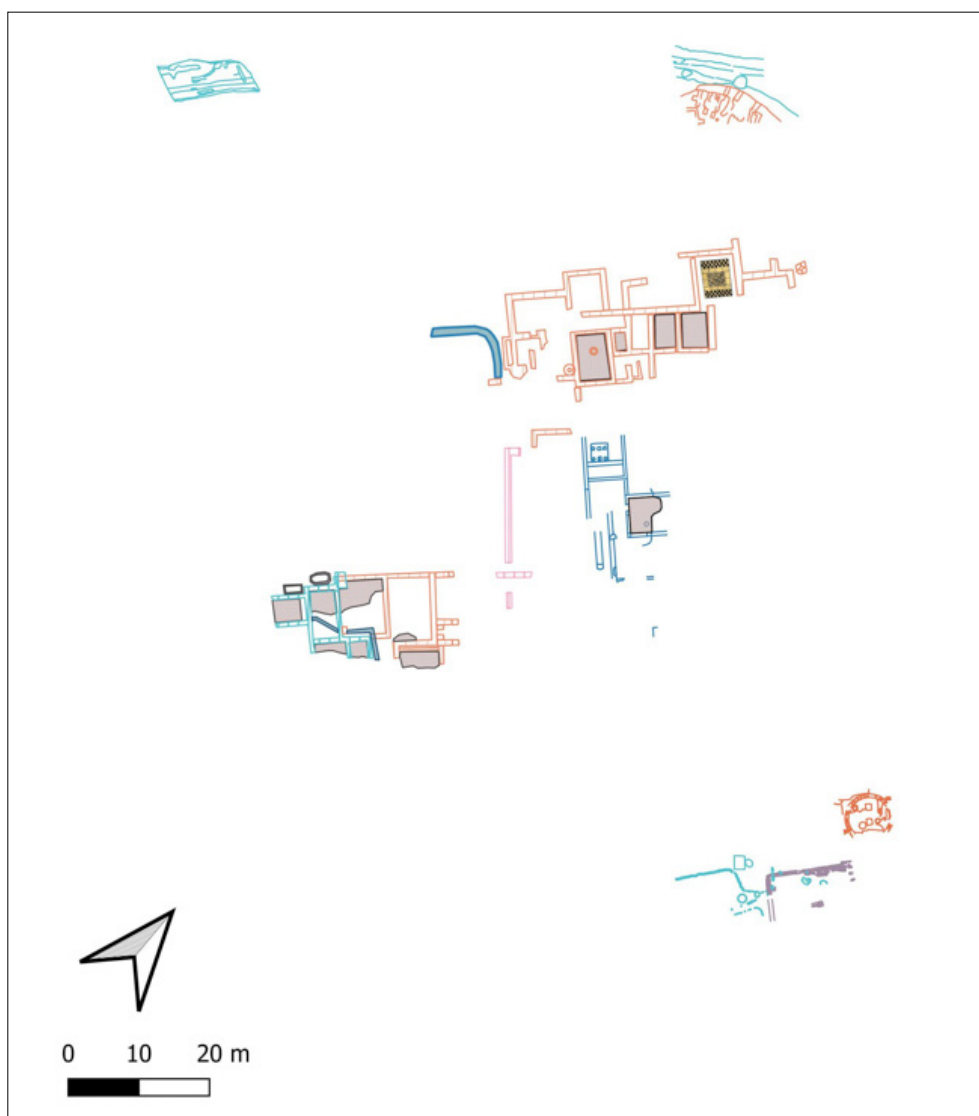


Figura 2. Plànol de les diverses actuacions executades entorn de Can Peixau. Autoria: C. Forn i I. Moreno, 2024.

ANTECEDENTS ARQUEOLÒGICS

L'any 1932, l'Agrupació Excursionista de Badalona va fer una intervenció arqueològica de salvament en el moment en què s'urbanitzava el carrer Font i Escolà. Es van documentar fins a set habitacions amb bateria, una d'elles decorada amb un *opus sectile* (Font i Cussó, 1980, p. 74-77).

Com hem dit, el 1958, un cop enderrocada la fàbrica es va fer una actuació de salvament per part de J. M. Cuyàs, comissari d'excavacions locals. Durant els treballs es va documentar una habitació amb paviments d'*opus signinum* i una fossa

de maniobra que deixaven palès que ens trobem en una vil·la alt imperial que comptava amb una *pars urbana* i una *pars fructuaria* de producció vitivinícola. També es van recuperar diferents elements que formaven part d'un mausoleu funerari del s. I d.n.e., reutilitzats com a murs de l'establiment rural (Forn i Moreno, 2024, p. 77-78). De les excavacions també es van recuperar altres elements arquitectònics que van ser associats a la capella de Sant Salvador, mencionada ja en documentació del s. XI. Així doncs, l'estudi d'aquests elements, dos capitells i una imposta, ens porten a una cronologia alt medieval, s. X-XI dC (Rosàs, 1992, p. 135-142).

Més allunyats de Can Peixau, però associats a la seva propietat, trobem dos elements destacats. Al nord, una via secundària excavada durant el transcurs d'unes obres per a la construcció d'habitatges a inicis de l'any 2000 (Comas, Padrós, 2011). A sud, una necròpolis amb una fase alt-imperial i una segona del baix-imperi en un solar intervingut arqueològicament a mitjans de la dècada de 1990 (Padrós, 1996).

Per tots aquests antecedents l'àrea de Can Peixau formava part de l'inventari del patrimoni arqueològic català, encara que no tenia cap protecció específica.

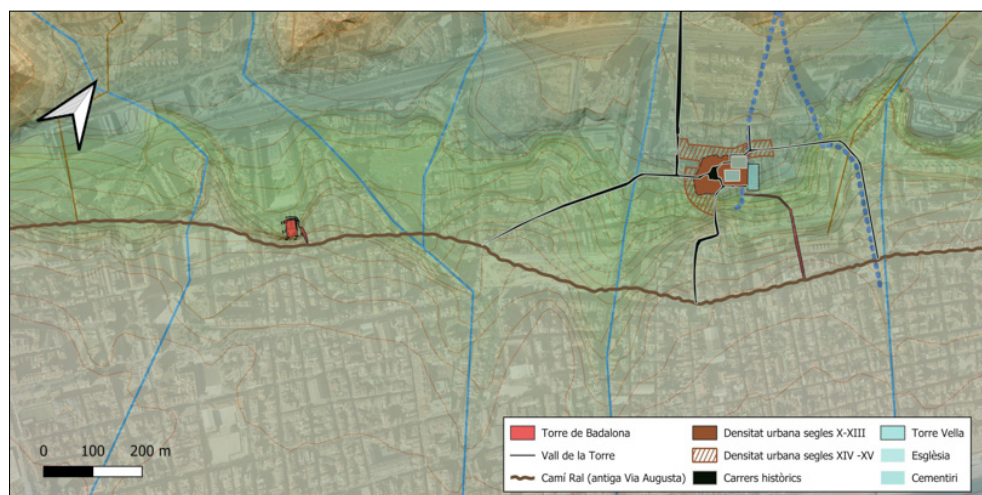


Figura 3. Situació de la Torre de Badalona respecte a la vila de Badalona (època baix medieval). Autoria: C. Forn

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Amb motiu de l'enderroc de la fàbrica existent al solar del carrer Galileu de Badalona, es va requerir per part de l'administració la realització d'una intervenció arqueològica preventiva. Aquesta es va portar a terme l'any 2022 i es va desenvolupar en diverses fases entre el 22 d'agost i el 16 de desembre. Així doncs, es va poder documentar part de la vil·la romana ja coneguda i al sector sud del solar un total de sis sitges i dos retalls indeterminats d'època alt medieval, amortitzades al segle XIII. Les evidències mostren una certa continuïtat d'activitats d'explotació agrària i emmagatzematge dels excedents entre el període romà i l'edat mitjana.

A la part central del solar, al costat sud-oest, es van excavar restes de la construcció coneguda com a Torre de Badalona, d'origen medieval, i de la masia de Can Peixau d'època moderna i contemporània. A més d'altres dependències de la vil·la romana.

Aquesta masia, coneguda des de finals d'època moderna amb el nom de Can Peixau, es trobava molt arrasada a causa de l'enderroc que patí a finals de la dècada dels anys 50 i la instal·lació posterior de dues fàbriques. Internament, només en

quedaven alguns dels fonaments de les façanes NO i NE, així com un petit celler que es trobaria en un semisoterrani dels segles XVIII-XIX —amb cinc cups i una premsa vertical— documentat durant l'excavació.

A l'exterior de la façana de la masia, al costat nord, es van trobar evidències d'una estructura anterior, fet que va motivar una cala de comprovació, observant que a peus del mur, apareixia un altre mur atalussat. Així doncs, es va excavar, primer de forma manual i després, un cop identificat com a part d'una muralla, es va continuar excavant de forma mecànica deixant una cala de 5 x 5 metres per excavar de forma manual.

L'excavació mecànica va permetre delimitar de forma efectiva diversos trams d'una muralla i un fossat pertanyents a la fase baixmedieval de la Torre de Badalona. Es va exhumar part d'un sistema defensiu que protegia la casa forta i que consistia en una estructura murària identificada com a escarpa, formada per: un mur atalussat, un fossat que protegia el recinte, i una contraescarpa a la banda oposada de l'escarpa.

Els dos llenços o panys de la muralla defensiva eren obrats amb pedres treballades col·locades en filades, més o menys regulars i lligades amb morter. Presentaven un perfil atalussat i una trajectòria conservada de 17 metres, en direcció est-oest. Punt on feien un gir de 90 graus per anar en direcció sud, marcant dues retranques i continuant més enllà dels límits de l'excavació. Tenien una longitud estimada d'uns 18 metres lineals. Val a dir que la continuació d'aquest pany de muralla no va poder ser documentat, donat que excedia els límits de la intervenció arqueològica.

Aquesta muralla estava protegida per un fossat, el qual era excavat al geològic, de gairebé 7 metres d'amplada al punt més alt, i prop de 3 metres al punt més baix a partir del qual se situava la contraescarpa obrada també amb pedres lligades amb morter. La contraescarpa fou construïda sobre la base d'unes trinxeres de fonamentació excavades també al geològic i que van afectar una part de les sitges altmedievals.



Figura 4. Vista general de les restes del recinte fortificat amb l'escarpa, el fossat, la contraescarpa i la rampa d'accés. Foto: AGER SL



Figura 5. Vista de la cantonada de l'escarpa. Foto: AGER SL

L'accés a l'interior del recinte murat es feia pel costat sud-est, on es va documentar una rampa que partia de forma ascendent des del sud i feia una corba per trobar l'accés delimitat pels murs de defensa de la porta d'accés situats perpendiculars a la muralla. L'entrada a la casa forta es devia fer per mitjà d'una porta llevadissa de fusta per damunt del fossat i que devia pujar i baixar per mitjà d'uns contrapesos de pedra, un dels quals va aparèixer en excavar el fossat al punt de la porta d'accés al recinte.

Aquesta rampa presentava diverses fases d'utilització i bàsicament estava pavimentada amb terra piconada. Provenia del camí de Llefia (antiga Via Augusta romana) i donava accés a la casa i les dependències properes.

El sistema defensiu devia ser construït durant la baixa edat mitjana, concretament a partir de mitjan segle XIV, en el context de les diverses guerres i invasions que patí el Principat de Catalunya i que queden reflectides en diverses ordinacions per a la defensa i fortificació del territori, i que van emetre els reis Alfons el Benigne i Pere el Cerimoniós.

El material arqueològic recuperat de l'amortització del fossat va permetre establir que la construcció del recinte murat que protegia Can Peixau es podia situar en una primera fase al segle XIV, trobant ceràmica islàmica, ceràmica en verd i manganès, i fragments de morters en verd gòtic. Posteriorment, es va constatar una reforma a finals del segle XV-XVI amb ceràmica blava de Barcelona i blava de València. Finalment, la muralla fou anul·lada com a element defensiu cap a finals del segle XVII o inicis del segle XVIII, destacant la ceràmica blava de reflex metàl·lic, blava catalana i d'importació italiana.

La muralla devia estar en ús fins a finals del segle XVII, no funcionant més enllà dels inicis del segle XVIII, com una de les conseqüències de la guerra de Successió quan Felip V manà inutilitzar i destruir els sistemes defensius vigents a Catalunya. La reial ordre afectava a més de castells i fortaleses de ciutats i viles, les defenses de monestirs i sistemes defensius de cases fortes i masies privades.



Figura 6. Vista de la rampa i el contrapès de la porta recuperat del rebliment del fossat. Foto: AGER SL



Figura 7. Perfil del fossat de la muralla amb les diferents fases de rebliment. Autoria: J. Miquel

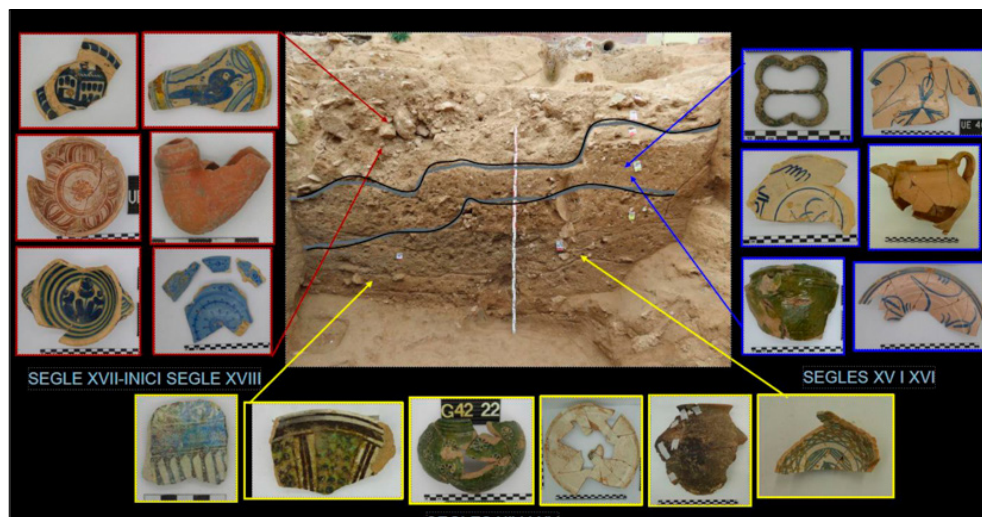


Figura 8. Vista del perfil del fossat de la muralla amb el material significatiu aparegut en les diferents fases de rebliment. Autoria: J. Miquel.

En excavació es van trobar evidències de l'anul·lació del sistema defensiu de la casa forta en l'amortització del fossat amb diferents reompliments que ens marquen una forquilla cronològica d'entre la guerra dels Segadors i la Reial ordre de destrucció d'estructures militars de Felip V, és a dir, de mitjan segle XVII fins a 1725. Una evidència clara de la destrucció parcial d'elements defensius fou la troballa dins del reompliment del fossat al sector de la porta d'accés al recinte, d'un dels contrapesos de pedra que accionava el pont llevadís.

Amb la propietat en mans dels barons de Maldà, a inicis del segle XVIII, l'edifici perdé el seu caràcter de casa forta i passà a ser un edifici residencial on els propietaris en feien estades temporals. La nova propietat va realitzar diverses reformes per transformar el casal, algunes de les quals es van documentar parcialment amb els sondejos realitzats per J. M. Cuyàs, quan es recuperaren fragments de capitells i finestrals gòtics, elements que en menor nombre també es van recuperar en la present intervenció.

Segons Rafael d'Amat, baró de Maldà (1746-1818): «[...] Antes de entrarse a aquel gran caserio de Badalona se deixa a la vora del camí, cosa de un tir de trabuch apartada y un quart de hora del mar, a la torre dita d'en Peixau a quatre vents i sas parets son blancas ab uniformes balcones de empit, sinch a la part de mar o a migdia y tres així mateix a més de altra figurat de color blau a la part de ponent, ab petits òvuls sobre de cada balcó. [...]» (Nieto, 2020, p: 111)

HISTORIOGRAFIA

Sens dubte, la Torre de Badalona era un dels enclavaments senyorials més destacats de la Badalona medieval. Ho podem dir del cert per al segle XIV, en què comptem amb documentació que ens posa de manifest la seva rellevància com a nucli de poder feudal. En canvi, no s'ha localitzat o analitzat prou documentació que ens permetin saber si aquesta importància ja venia dels segles medievals precedents. Tanmateix, els pocs indicis que tenim apunten en aquesta direcció.

La primera menció de la Torre de Badalona és de 1239, quan fou part del dot que Saurina, filla de Berenguer de Torre i de Jussiana, va donar al seu futur marit, Guillem de Santa Coloma. Berenguer de Torre era el segon fill de Guillem de

Torre, cavaller de Caldes de Montbui, i d'Estefania de Palou, titular de la senyoria del castell de Mataró (Alarcón, 2023, p. 227-237). El futur marit de Saurina, Guillem de Santa Coloma, procedia de Santa Maria de Barberà.²

Pel seu origen a Caldes de Montbui i pel coneixement que es té d'aquesta família, Berenguer de Torre no devia rebre la Torre de Badalona per herència, sinó per algun altre tipus de transacció, com una compra. Tanmateix, no sabem de qui ni tampoc si l'edificació ja era coneguda d'antuvi com a Torre de Badalona.

Berenguer de Torre tenia la Torre de Badalona en franc alou i estenia els seus dominis per les parròquies de Santa Maria de Badalona i Santa Coloma de Gramenet. A la constitució dotal de Saurina, però, no s'esmenta que la torre comptés amb cap element fortificat.³ Tampoc no s'hi esmenta la capella de Sant Salvador, però sabem que Saurina, en testament de 1244, hi feu un llegat de 20 sous (Mas, 1921, p. 87). La primera referència documentada d'aquesta capella data de molt abans, de 1125 (Rosàs, 1999, p. 68). Com ja hem mencionat anteriorment, Josep Maria Cuyàs va atribuir a aquesta capella una pica, un capitell i altres restes en excavacions efectuades a la zona propera de la Torre de Badalona (Cuyàs, 1978, p. 48-50).

La denominació com a torre —no casa, ni encara menys mas—, el fet que comptés amb una capella i que els seus titulars fossin membres de la baixa noblesa són indicis de la rellevància d'aquesta edificació a Badalona ja a la primera meitat del segle XIII.

No tenim notícies de la Torre de Badalona fins a l'actuació dels marmessors de Pere de Vilar, que per disposició testamentària la van posar en pública subhasta i la va vendre a Bernat d'Aversó, ciutadà de Barcelona, per 46.000 sous (1311). En el document de venda s'inclou la primera menció d'un element de fortificació: *domum sive turrem vocatam de Bitulona, cum fortitudine ipsius domus sive turris*. Es manté la possessió en franc alou, però ara només es troba dins el terme parroquial de Santa Maria de Badalona.⁴ El recompte del domini és una clara mostra del seu poder sobre el territori i els seus homes i dones: amb la torre es venien també les rendes procedents de 24 masos, 10 cases i diverses peces de terra i de vinya. Comptava, a més, amb 6 homes propis. És evident, doncs, que constituïa un pol de poder feudal a inici del segle XIV. Molts pagesos badalonins n'havien de pagar censos i fer-li prestacions en forma de treball. A més, el rector de Santa Maria de Badalona estava obligat, a canvi de percebre el delme i la primícia de les terres de la dominicatura, a prestar un cert servei religiós.

Interessa remarcar aquí els elements que estaven a prop o al costat de l'edificació principal: un hort tancat, la capella de Sant Salvador —que tenia contigua una vinya gran— i una parellada gran que s'allargava des del camí que comunicava la torre amb el camí reial i des de l'hort tancat a una rasa que estava enmig de la torre i dos masos. A la parellada hi havia el colomer de la casa. Sabem també que a l'era hi havia tres cases construïdes recentment que no havien estat encara establertes (Díaz, 2022, p. 54-56).

El comprador de la casa el 1311, Bernat d'Aversó, com Pere de Santcliment, havia prosperat al servei de la monarquia. Des de la seva posició de notari guarda-segells de Jaume II, n'havia esdevingut un estret col·laborador (Díaz, 2022, p. 42). Segurament va fer la compra amb l'objectiu de rendibilitzar la inversió efectuada. De fet, entre 1311, quan la va comprar als marmessors de Pere de Vilar, fins que

² ACB, *Pergamins Diversorum* A, 213 (06-12-1239).

³ ACB, *Pergamins Diversorum* A, 212 (01-12-1239).

⁴ ACB, *Pergamins Diversorum* A, 681 (15-10-1311).

un dels seus descendents, Francesc d'Aversó, la va vendre el 1390, hi va haver un creixement força destacat de la propietat. El preu se'n va més que duplicar, de 46.000 a 97.000 sous. Dels 6 masos, 10 cases i 6 homes propis es va passar a 13 masos, 19 bordes i 31 homes propis. No hi ha dubte que, globalment en el segle XIV, la Torre de Badalona va consolidar la seva posició de domini i de poder.

Al voltant de la torre, que continua comptant *cum fortitudine*, en les terres de la dominicatura, hi continua havent l'hort tancat, la parellada gran i la capella de Sant Salvador. Referit a aquest darrer element, l'instrument precisa una dada molt valuosa: *que est prope vallum dicte domus sive turris*.⁵ És la primera vegada que es menciona l'existència d'un vall. A tocar de la torre hi ha també un element que no es menciona el 1311: un forn de destret, d'ús obligatori per a tots els homes de la torre. També hi ha pallissa, cort de bestiar i cort de bous, així com altres cases, peces de terra i vinyes (Díaz, 2022, p. 56).

És ben probable que aquest context d'engrandiment del domini de la Torre de Badalona que es detecta entre les vendes de 1311 i 1390, afectés la mateixa torre i els seus elements defensius. Fins i tot amb la possible construcció d'un vall, amb l'objectiu de mostrar l'apogeu dels Aversó tant davant dels seus homes i dones com enfront de l'altre gran potentat a la zona, els Santcliment. Creiem que aquest apogeu cal situar-lo a la primera meitat o a mitjan segle XIV. En aquest sentit, les poques notícies que tenim entre aquests anys indiquen també una posició de poder i domini abans de mitjan segle: la visita del bisbe de Barcelona (1326), el permís de construcció d'un forn de pa (1329), conflictes per la presència d'ornaments a l'església amb els Santcliment (1333 i 1334), la concessió d'un forn de vidre (1347) i posterior revocació (1360) (Díaz, 2022, p. 43). Són successos anteriors a l'empitjorament de les condicions de treball, que van portar a un enfrontament entre els pagesos i els seus senyors i que, en el cas concret de Badalona, van portar els homes propis dels Aversó no tan sols a lluitar i pledejar-hi a la dècada de 1380, sinó a comprar-li la torre com a única opció per alliberar-se'n del jou servil el 1390 (Díaz, 2022, p. 43-47). Aquesta venda i la consegüent desaparició dels Aversó van implicar una minva molt significativa del poder de què havien gaudit els titulars de la Torre de Badalona durant el segle XIV.

Des d'aleshores la casa entra en un declivi que ha deixat algunes petges a la documentació. Consta que a mitjan segle XV la seva zona d'influència, la més propera a l'edificació, havia patit un procés de despoblació: «de tots aquells XVII pegesos qui en temps passat eren hòmens propis de la dita torra ho casa d'en Aversó, poblats entorn de la dita casa e foren donats a la dita esgleya; les casas dels quals són vuy disruhidas e desabitades», amb l'excepció de sis (Rider, 2022, p. 76). A inici del segle XVI les notícies referents a la capella de Sant Salvador també mostren una situació ruïnosa que, malgrat els requisits dels visitadors diocesans, no es va reparar, per la qual cosa van prohibir les celebracions litúrgiques fins que es fessin les reparacions exigides.⁶

A mitjan segle XVI, en comprar-la el mercader barceloní Dalmau Ros, es parla de la torre, casa i heretat aleshores derruïdes (Cuyàs, 1948, p. IX). El 1628 Agustí Peixau en reparà la sinya (Díaz, 2007, p. 89-92). Després la casa passà, per via matrimonial i hereditària, a mans dels Senjust i dels Cortada. Ja no es coneixia com a Torre

5 ACB, *Mensa capitular*, Pabordies, Pabordia del mes de maig, lligall.

6 ADB, *Visites pastorals*, vol. 32, f. 87r-88r (03-02-1511), 256r-256v (30-09-1513).

de Badalona, un nom que entroncava amb el període medieval, sinó com a Can Peixau. El seu estadant més famós, el baró de Maldà, a final del segle XVIII va donar testimoni que 25 o 30 anys abans s'havia renovat la casa, «pues que antes tot lo tros de paret de la part de mar quedava arruïnada» (Amat, 1919, p. 114-115). Cap rastre, en tot aquest període, del vall ni de les estructures defensives, que es van anar amortitzant per haver perdut la seva funció principal.

A inicis del segle XX la propietat era en mans de Maria Dolors de Càrcer, baronessa de Maldà qui a finals de l'any 1910 parcel·là i urbanitzà la finca, restant l'edifici de la masia, convertida en masoveria. Finalment, l'any 1957 la masia fou enderrocada i al solar es va construir una fàbrica que amb diverses remodelacions va existir dempeus fins al 2010.

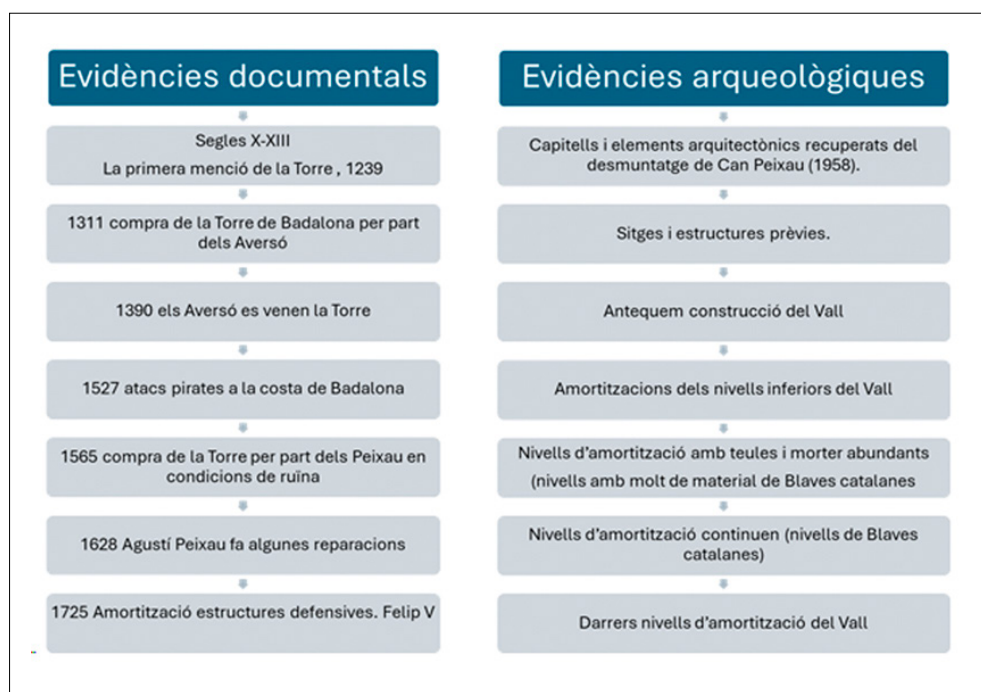


Figura 9. Comparativa entre les evidències històriques i arqueològiques.

CONCLUSIONS

Com ja hem dit en iniciar aquest treball, la descoberta, per una banda, de les restes arqueològiques d'una torre fortificada i l'atzar de conservar documents rellevants per al seu estudi, ens han portat a comprendre de manera significativa i complementària l'evolució tant social com urbanística d'aquest enclavament destacat per a la història de Badalona. Tal com es pot veure al gràfic de la figura 9.

En resum, de la intervenció arqueològica al solar de Can Peixau es pot dir que originàriament part del solar era ocupat per la *pars urbana* i la *pars fructuaria* d'una vil·la romana, ubicada la part nord-est. Fou construïda entorn el segle I aC i objecte d'una ampliació entorn els segles II i inicis del segle III dC. Entre els segles IV i VIII dC, la zona es va convertir en un espai residual amb les restes de la vil·la reaprofitades, convertint el sector en una explotació agrària autàrquica que segurament mantingué el territori d'un fundi romà. Així mateix, s'ha pogut documentar un camp de sitges, de cronologia altmedieval.

La resta d'estructures i les més destacables es relacionen amb la Torre de Badalona, una propietat que comptava amb pagesos propis per treballar la terra i que vivien entorn de l'edificació, representant el típic sistema d'enquadrament pagès. Aquesta part del territori es pot considerar al segle XIII com un nucli associat a la capella de Sant Salvador i que era protegit per una torre de defensa. La Torre de Badalona es posà de manifest a la part central del solar excavat amb restes de la construcció medieval i la posterior masia coneguda com a Can Peixau desenvolupada en època moderna i contemporània.

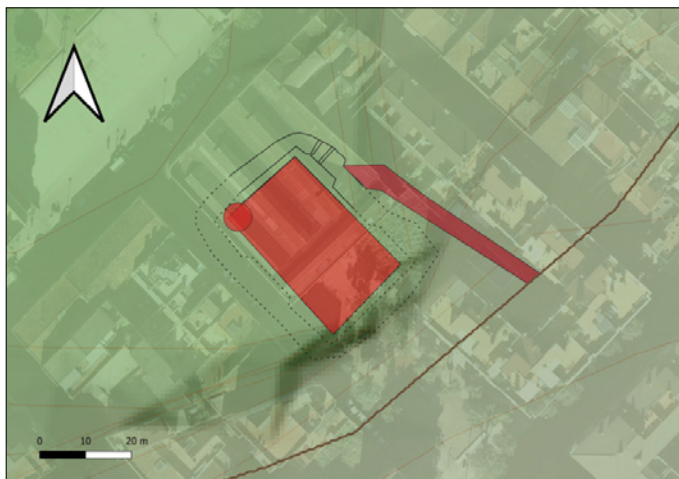


Figura 10. Hipòtesi de la planta de la Torre de Badalona sobre estudi del model digital terrestre i imatge de satèl·lit. Autoria: C. Forn

La Torre de Badalona es convertí en casa forta i es va dotar d'elements defensius i diferents millores coincidint amb l'adquisició de la propietat per part de la baixa noblesa i de l'oligarquia barcelonina. En l'excavació es va poder documentar una gran part de l'escarpa i de la contraescarpa, amb un vall o fossat de fins a 7 m d'amplada. L'accés era per mitjà d'una rampa des del sud, provinent del camí Real o camí de Llefia (antiga Via Augusta).

El recinte murat es podia situar en una primera fase al segle XIV. Posteriorment, es constata una reforma a finals del segle XV-XVI i finalment la muralla fou anul·lada com a element defensiu cap a finals del segle XVII inicis del segle XVIII.

Contràriament, ni en la documentació ni en l'excavació existeixen evidències d'episodis bèl·lics, i per tant, hem d'interpretar que la construcció respon a una escenografia per tal de defensar la posició i els drets emfitèutics. Cal remarcar el fet que la Torre de Badalona no exercia jurisdicció. Posteriorment, en passar els segles, se'n fa un ús i manteniment dels elements defensius que poden ser utilitzats en episodis puntuals de violència o períodes de clima convuls.

BIBLIOGRAFIA

- Alarcón, X. (2023). *Història del castell de Mataró i dels seus senyors feudals*. Fundació Iluro.
- Amat i de Cortada, R. (1919). *Excursions d'En Rafel d'Amat Cortada i Senjust per Catalunya i Rosselló en l'últim quart del segle XVIIIè*. Centre Excursionista de Catalunya.
- Busqueta, J. J. (1991). *Una vila del territori de Barcelona: Sant Andreu del Palomar als segles XIII-XIV*. Fundació Salvador Vives i Casajuana.
- Comas, M.; Padrós, P. (2011). Contextes ceràmiques des niveaux de circulation d'une voie à proximité de la Via Augusta et de l'atelier d'amphores de Can Peixau à Baetulo (Badalone, Espagne). Dins *SFECAG, actes du congrés d'Arles*. Arles. p. 303-308
- Cuyàs, J. M. (1948). *Badalona en las postrimerías del siglo XVIII y en los albores del XIX. Estancias de don Rafael de Amat y de Cortada en «Can Pexau»*. Artes Gráficas Duran.

- Cuyàs, J. M. (1978). *Història de Badalona* (Vol. 4). Arts Gràfiques Duran.
- Díaz, C. (2007). Tres contractes d'obres a la Badalona moderna (Can Canyadó, Can Peixau i casa de Pau Ferrer, àlies Serra). *Carrer dels Arbres*, 17, p. 81-100.
- Díaz, C. (2008). Dels Sentmenat als Santcliment: les vendes de la Casa de Badalona (1277-1280). *Carrer dels Arbres*, 19, p. 15-32.
- Díaz, C. (2022). La fi del domini senyorial de la Torre de Badalona. *Carrer dels Arbres*, 7, p. 37-64.
- Forn, C. (2022). *Del vicus Bitulona a la ciutat de Badalona. Indicis en el registre arqueològic*. Dins: *Carrer dels arbres*, 4a època, 7, p. 22-36.
- Forn, C. i Moreno, I. (2024). La producció de vi al territori de Baetulo. Les vil·les de l'Estrella i Can Peixau. Dins Forn, C. i Gurri, E. (coord.) *III Col·loqui internacional d'arqueologia. El vi a l'antiguitat. Producció, comerç i consum*. Museu de Badalona, p. 74-83.
- Gurri, E. Rivas, M. (2019). L'antiguitat tardana a Baetulo. Noves perspectives a partir de les seves necròpolis. A López, J. (ed.) *4t Congrés Internacional d'Arqueologia i Món Antic VII Reunió d'Arqueologia Cristiana Hispànica. El cristianisme en l'Antiguitat Tardana Noves perspectives*. Tarragona.
- Mas, J. (1921). *Notes històriques del bisbat de Barcelona* (Vol. 13). Tipografia Catòlica Pontificia.
- Moreno, I. *Memòria de la intervenció arqueològica a Ca l'Estrella (Badalona, Barcelonès)*. Inèdita, 2020.
- Nieto, M. D. (2020). La Badalona en l'època del Baró de Maldà. Dins *Carrer dels Arbres*, 5 (Quarta època). Badalona: Museu de Badalona, 109-127.
- Padrós, P. Comas, M., (1996). *Memòria excavació d'urgència «Can Peixau»*. *Carrer Baldomer Solà núm. 60*. Badalona, Barcelonès.
- Padros, P. i Nieto, M. D. (2016). Santa Maria de Badalona. L'església romànica i la població de Badalona a l'edat mitjana. Dins: *Carrer dels arbres*, 4a època, 1, 5-19.
- Prevosti, M. (1981). *Cronologia i Poblament a l'àrea Rural de Baetulo*. Badalona: Museu de Badalona.
- Richaud, I. (2020). El vicus Bitulone: redescobrint la Badalona altmedieval (segles x, xi i xii). Dins *Carrer dels arbres*, 4a època, 5, 34-50.
- Rider, J. (2022). Litúrgia i festa a la Badalona pretridentina: les «Pràcticas e costums de la rectoria de Badalona». Estudi i edició del text. Dins *Carrer dels Arbres*, 7, 65-88.
- Rosàs, J. (1999). Edat Mitjana. Dins J. Villarroya (dir.), *Història de Badalona*. Museu de Badalona, Badalona, 53-78.
- Rosàs, J. (1992). Badalona. Dins *Catalunya Romànica*. Vol. XX. Barcelona
- Ruestes, C. (2003). *El Poblament Antic a La Laietània Litoral (Del Besòs a La Riera de Caldes) l'aplicació d'un GIS (Sistema d'informació Geogràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials*. [Tesi doctoral Universitat Autònoma de Barcelona].